

Данилова С. В., старший викладач кафедри психології, дошкільної та навчальної освіти Донецького інституту соціальної освіти (м. Донецьк)

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОЦІНЮВАННЯ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ ГІРНИЧОРЯТУВАЛЬНИКАМИ ТА СТИЛІВ ОСОБИСТОСТІ

У даній статті міститься короткий теоретичний аналіз вивчення психологічних механізмів оцінювання надзвичайної ситуації. Обґрунтовано психологічні складові процесу оцінювання надзвичайних ситуацій гірничорятувальниками. Наводяться результати емпіричного дослідження взаємозв'язку оцінки надзвичайної ситуації та стилів особистості у фахівців державної воєнізованої гірничорятувальної служби України.

Ключові слова: надзвичайна ситуація, оцінювання надзвичайної ситуації, стилі особистості, когнітивний, емоційний і поведінковий стилі, фахівці державної воєнізованої гірничорятувальної служби України.

В данной статье содержится краткий теоретический анализ изучения психологических механизмов оценивания чрезвычайной ситуации. Обоснованы психологические составляющие процесса оценивания чрезвычайных ситуаций горноспасателями. Приводятся результаты эмпирического исследования взаимосвязи оценки чрезвычайной ситуации и стилей личности у специалистов государственной военизированной горноспасательной службы Украины.

Ключевые слова: чрезвычайная ситуация, оценивание чрезвычайной ситуации, стили личности, когнитивный, эмоциональный и поведенческий стили, специалисты государственной военизированной горноспасательной службы Украины.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні, і, зокрема, у Донбасі ведуться роботи з технічного переозброєння шахт, забезпечується гарантований рівень безпеки шахтарів, посилюється протипожежна безпека шахт. Ряд цих проблем на шахті вирішують фахівці Державної воєнізованої гірничорятувальної служби України (ДВГРС). Однак, незважаючи на застосування сучасних технологій (наприклад, дегазації або попередження викидів газу), постійно зростає кількість аварій на шахтах, і, від гірничорятувальників, які направляються для їх ліквідації, потрібне вміння миттєво оцінити ступінь небезпеки надзвичайної ситуації (НС), прийняти швидкі та адекватні рішення в постійно мінливих умовах, які становлять загрозу для життя, як шахтарів, так і самих рятувальників. Серед складових адаптації до умов виконання службових обов'язків гірничорятувальників є когнітивні, емоційні та поведінкові процеси пошуку причинно-наслідкових зв'язків викликаних необхідністю в розумінні й оцінюванні НС, які детермінуються індивідуальними стилями особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В психологічній науці існують фактологічні матеріали теоретичного та емпіричного характеру щодо діяльності фахівців у надзвичайних ситуаціях та екстремальних ситуаціях, що стосуються вивчення психоемоційної сфери гірничорятувальників (О. Мирна,

В. Валущина, Н. Кондакова, М. Величко, Т. Шевченко, В. Боснюк); психосоматичних розладів (Л. Бондар, Є. Рядинська); негативних психологічних станів і реакцій (С. Миронець); прояви посттравматичних стресових розладів (О. Сафін, Н. Тарабрина, О. Тімченко, В. Садковий); професійна придатність, підготовка та діяльність (О. Бикова, О. Євсюков, М. Корольчук, В. Козяр, О. Колошук, Д. Лебедев, В. Пліско); адаптація до стресогенних обставин (І. Хмиров) [4, 5, 6, 7].

Аналіз поняття оцінки, оцінювання розглядається при вивченні оцінної функції психіки (М. Батурін), підстави логіки оцінок (О. Івін) [1]. Поняття стиль, індивідуальний стиль розглядалися у контексті впливу оцінного стилю на адекватність оцінювання (І. Вибойщик), індивідуально-стильових особливостей спілкування (І. Шкуратова, Л. Габдуліна) [2, 8].

Однак, у доступній літературі нами не виявлено досліджень, які стосуються вивчення психологічних особливостей оцінювання надзвичайних ситуацій фахівцями державної воєнізованої гірничорятувальної служби України.

Проведений аналіз наукових джерел дозволяє винести судження про те, що при дослідженні процесу оцінювання надзвичайної ситуації рятувальниками, слід виходити з того як вони сприймають, інтерпретують НС та наділяють її значенням. Оцінювання НС розуміється як свідомо дія, метою якої є «оцінити», тобто,

це дія, яку рятувальник здійснює у процесі своєї професійної діяльності.

Суть оцінки складається з трьох компонентів:

1) відображення предмету оцінки - предметом оцінки можуть бути самі різні об'єкти, явища та ситуації;

2) актуалізації, вибору або реконструкція існуючої підстави, яка буває двох типів: афективною (формується в рамках емоційного способу відображення) і когнітивною (як сукупність образів предметів, впорядкованих за рахунок суб'єктивних переваг);

3) порівняння предмета з основою, результатом якого і є оцінка (точніше оцінка-результат).

Мета даної статті: на підставі теоретико-емпіричного дослідження проаналізувати взаємозв'язок оцінювання надзвичайної ситуації та когнітивного, емоційного, поведінкового стилів особистості гірничорятувальників.

Виклад основного матеріалу. Аналіз робіт присвячених вивченню специфіки діяльності фахівців ДВГРС, дозволив виділити наступні елементи в їх діяльності:

- правильна оцінка НС, яка дозволить гірничорятувальнику визначити проблему, ідентифікувати альтернативи для її усунення;
- необхідність прийняття рішення в умовах дефіциту часу;
- вироблення адекватної стратегії поведінки в НС;

- тип реагування у НС, так як службова діяльність гірничорятувальника передбачає активність особистості спрямовану на джерело небезпеки з метою її усунення;

- успіх при проведенні аварійно-рятувальних робіт залежить від того як ефективно виконують свої обов'язки усі члени колективу, тобто від злагодженості та спрацьованості або умінні працювати в колективі;

- розуміння емоційного стану іншої людини;

- режим тривожного очікування сигналу на виїзд, тобто постійна готовність до «бойових» дій.

Так як при вивченні психологічних особливостей оцінювання НС, нами були взяті за основу структурні компоненти особистості, то слід врахувати для подальшого аналізу, що кожна людина індивідуальна і володіє особливим комплексом способів здійснення процесу оцінювання, який в свою чергу входить в загальну систему стильової сфери людини. Стиль відображає, то, як, яким чином і якими способами людина здійснює свою активність в будь-яких ситуаціях. Стиль це комплекс зі складними внутрішніми і зовнішніми зв'язками, який бере участь у процесах активної адаптації людини до умов зовнішнього середовища.

Виходячи з викладеного вище, ми пропонуємо наступну схему психологічних складових процесу оцінювання надзвичайної ситуації гірничорятувальниками (рис. 1).

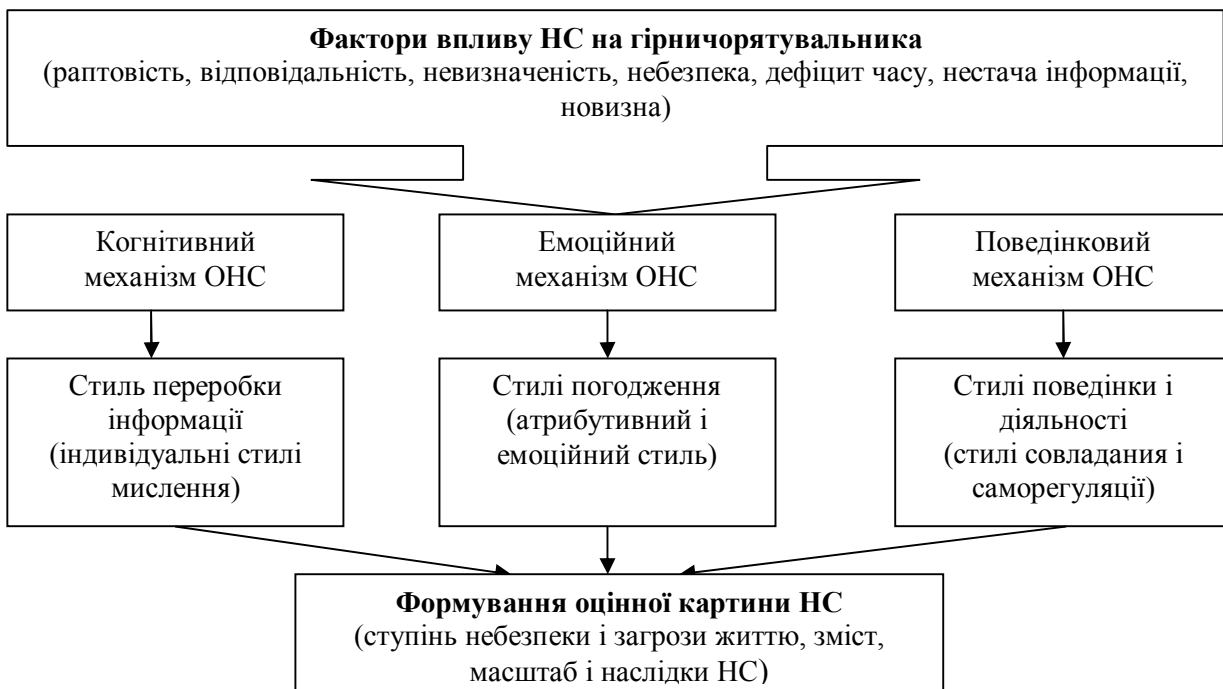

Рис. 1. Психологічні складові процесу оцінювання надзвичайної ситуації

Таким чином, можна відзначити, що об'єктивні особливості надзвичайної ситуації відображаються на структурних компонентах особистості, таких як когнітивному, емоційному і поведінковому, які в свою чергу запускають механізм оцінки надзвичайної ситуації (ОНС). Залежно від рівня інтелекту, характеру, мотивації, від досвіду взаємодії з НС відбувається формування стильових особливостей особистості які відображаються на виконанні професійної діяльності. Дані стилі не просто спрощують взаємодію фахівця з НС, вони стають універсальними для будь-якої ситуації, якщо вона є раптовою і невизначеною.

Залежно від особливостей особистості гірничорятувальника виробляються індивідуальні стилі мислення, атрибутивний і емоційний стилі, а також стиль подолання та саморегуляції.

Вивчення психологічних особливостей оцінювання НС рятувальниками проводилось за допомогою наступних психодіагностичних методик: шкала оцінки труднощі і невизначеності ситуації ОТНС (Н. Водоп'янової); методика «Порівняння схожих малюнків» Дж. Кагана; модифікований опитувальник атрибутивного стилю М. Селигмана (адаптація Л. Рудіної); методика діагностики індивідуально-стильових особливостей саморегуляції ССП-98 «Стильова саморегуляція» (В. Моросанова і Є. Коноз).

Дослідження проводилося на базі Навчально-оперативного Центру воєнізованого гірничорятувального загону у м. Донецьку. Вибірка складала 106 фахівців ДВГРС, віковий діапазон випробовуваних знаходиться від 23 до 50 років.

Інтерпретація отриманих результатів дозволяє стверджувати, що стильові особливості саморегуляції полягають у високому розвитку процесів моделювання значущих умов досягнення цілей і програмування дій, що, ймовірно, виступає регуляторними передумовами психічної надійності співробітників ДВГРС. Аналіз кореляційних зв'язків показників, стилів саморегуляції і ОТНС, дозволяє зробити наступні висновки: навик моделювання умов досягнення поставлених цілей пов'язаний з вираженою оцінкою автономності ситуації ($r=0,358$; $p\leq 0,05$); індивідуальною розвиненістю уявлень про

зовнішні і внутрішні значущі умови ситуації, ступеню їх усвідомленості, деталізованості та адекватності знижують ризик повторюваності НС ($r=-0,318$; $p\leq 0,05$). Існує зворотний значущий зв'язок між стилем «програмування» і такими оцінними параметрами, як «ступінь виклику або несправедливості» ($r=-0,382$; $p\leq 0,05$), «ступінь неконтрольованості ситуації» ($r=-0,459$; $p\leq 0,01$). Автономність розгортання та завершення НС також присутні в уявленнях рятувальників з низьким рівнем регуляторної властивості «оцінка результату» ($r=-0,416$; $p\leq 0,05$).

Таким чином, психічна саморегуляція у якості регуляторного процесу є засобом подолання співробітниками ДВГРС інформаційної невизначеності в кожному окремому ланку, при їх інформаційному узгодженні. З точки зору діапазону невизначеності ситуації, адекватні плани і уявлення співробітників ДВГРС про майбутні дії у НС можуть бути цілком чіткими і визначеними, спрямованими на переклад нинішній невизначеній ситуації в певну ситуацію. Міра труднощі і невизначеності НС знижується за рахунок активного використання регуляторних механізмів особистості.

Когнітивний стиль «імпульсивність-рефлексивність» вивчався за допомогою методики «Порівняння схожих малюнків». Враховуючи середньостатистичні значення витраченого на кожну тестову таблицю часу, можна стверджувати, що немає якоїсь певної динаміки у часі вирішення завдань. У гірничорятувальників спостерігається тенденція до рефлексивного стилю переробки інформації. Інтерес представляють коефіцієнти кореляційної зв'язку оцінювання НС з когнітивним стилем імпульсивності-рефлексивності. Чим вище показник значущості фактора «відповідальність» при оцінці НС співробітниками ДВГРС, тим менш потрібно випробуванню часу для вирішення завдання на пошук схожих малюнків ($r=-0,401$; $p\leq 0,01$). Також, чим вище оцінка НС, як ситуації, що пред'являє вимоги до прояву відповідальності, тим допускається більша кількість помилок у вирішенні тесту ($r=0,551$; $p\leq 0,01$).

Можна стверджувати, що вираженість полюса «імпульсивність» визначає високий рівень інтернальності при оцінці НС, тобто

гірничорятувальники, орієнтовані на оцінку НС, як ситуацію, що пред'являє високі вимоги до відповідальності особистості, схильні до імпульсивної стилі, схильні швидко реагувати в ситуації множинного вибору.

В якості емоційного компонента нами розглянуті атрибутивні стилі особистості. Атрибутивні стилі особистості фахівця ДВГРС визначають характер оцінки НС. Оптимістичний стиль є фактором адекватного оцінювання НС, проте необхідно враховувати, що оптимістичний стиль пояснення продуктивного результату ситуації прямо протилежний тому, який використовується у разі поганих подій: пояснення причин носять скоріше внутрішній, ніж зовнішній характер. Значна широта в поясненні негативних подій, властива песимістам, проявляється у схильності до нераціональних узагальнень несприятливого досвіду, що створює основу для негативного прогнозу, і тому при оцінці НС такі рятувальники орієнтовані на оцінку ступеня прояву відповідальності. Для оптимістичного стилю пояснення характерні конкретні пояснення причин негативних подій, що не припускають узагальнення. Критерії оцінки труднощі і невизначеності надзвичайної ситуації значимо корелюють з таким параметром, як «час успіху», тобто, гірничорятувальники, схильні до оптимістичного настрою на результат вважають, що здатні контролювати характер динаміки невизначеної ситуації ($r = -0,318$; $p \leq 0,05$), а також не виявляють особливих складнощів у розумінні причин і можливостей їх врегулювання ($r = -0,287$; $p \leq 0,05$).

Первинна оцінка, як «ступінь несправедливості й виклику» має значимо низькі показники у гірничорятувальників з вираженими результатами по параметрам

атрибутивного стилю «час успіху» ($r = -0,272$; $p \leq 0,05$) і «я-успіх» ($r = -0,270$; $p \leq 0,05$). Таким чином можна припустити, що песимістичний стиль є одним з факторів неадекватної оцінки співвідношення витрат і винагороди, підвищує суб'єктивний показник ентропії, що може виступити професійним бар'єром у накопиченні, освоєнні й осмисленні практичного досвіду фахівцями ДВГРС. Решта критеріїв при оцінці труднощі і невизначеності ситуації є незалежними від характеристик атрибутивних стилів.

Висновки. Таким чином, за результатами проведеного теоретико-емпіричного дослідження взаємозв'язку оцінювання надзвичайної ситуації гірничорятувальниками та стилів особистості можна відзначити, що оцінювання НС здійснюється на основі спеціальних атрибутів, що дозволяють віднести дану ситуацію до того чи іншого типу та рівню складності, небезпеки і невизначеності. Переробка, оцінювання та продукування інформації гірничорятувальниками здійснюється не довільно, а за певними шаблонами їх психічних процесів, зокрема, стильовими особливостями такими як когнітивний, емоційний та поведінковий стилі особистості.

Для гірничорятувальників характерні: стиль «імпульсивності-рефлексивності», який виступає детермінантою оцінки надзвичайної ситуації як потенційно небезпечної, рефлексивний стиль переробки інформації, оптимістичний стиль є для них чинником адекватного оцінювання надзвичайної ситуації, а стильові особливості саморегуляції полягають у високому розвитку процесів моделювання досягнення цілей та програмування дій.

Література

1. Батурич Н.А. Оценочная функция психики / Н.А. Батурич. - М.: Изд-во Института психологии РАН, 1997. - 306 с.
2. Выйбыйчик И.В. Влияние оценочного стиля на адекватность оценивания. //Практическая психология-2003. Ежегодник. Том VI: Матер. Региональной науч.-практ. конф. 27-28 марта 2003 г. /Урал. гос. пед. ун-т. - Екатеринбург, 2003. - С. 44-46.
3. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А., Пономаренко В.А. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях. - Минск: МнГУ, 1985. - 226 с.
4. Екстремальна психологія: підручник / [Євсюков О.П., Куфлієвський А.С., Лебедєв Д.В. й інші]; за заг. ред. проф. О.В. Тімченка - Х. : УЦЗУ, 2007. - 502 с.

5. Євсюков О.П. Психологічні складові професійної та функціональної надійності працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України //Збірник наукових праць №36. Ч.ІІ. – Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2006. – С. 189-191.

6. Євсюков О.П. Психологічне прогнозування професійної надійності фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / О.П. Євсюков. – Хмельницький, 2005.– 20 с.

7. Рядинська Є.М. Особливості психологічної безпеки фахівців державної воєнізованої гірничорятувальної служби України / Психологічна безпека особового складу силових структур та персоналу екстремальних професій: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції – Х.: Академія внутрішніх військ МВС України, 2009. – С. 225-230.

8. Шкуратова И.П. Стилевой подход к исследованию личности: проблемы и перспективы // Опубликовано в сб.: Индивидуальные и стилевые особенности личности. Ростов-на-Дону, юрги 2002. - С. 29-45.

9. Янчук В.А. Консультативно-коррекционная практика: атрибутивная терапия наученной беспомощности / В.А. Янчук // Психология. – 2001. – №1. – С. 3-21.

Danylova S. V., senior vkladach departments

RELATIONSHIP OF EVALUATION OF EMERGENCY RESCUERS AND PERSONALITY STYLES

This article provides a brief theoretical analysis of the study of psychological mechanisms of evaluation of emergency rescuers. Substantiated psychological components of the evaluation process emergency rescuers.

The analysis of the specifics of experts state the Paramilitary Mountain Rescue Service of Ukraine, highlighted elements in the work of rescuers affecting the evaluation process emergencies. Substantiated psychological components of the evaluation process emergency rescuers, which consist of three main mechanisms for assessing emergency: cognitive, emotional and behavioral. Cognitive evaluation mechanism consists of emergency information processing style. Emotional evaluation mechanism consists of disaster attributive and emotional styles. Behavioral evaluation mechanism consists of disaster coping styles and self-regulation.

The results of empirical studies on the relationship of estimation uncertainty emergency with cognitive, emotional and behavioral styles of the individual specialists State Paramilitary Mountain Rescue Service of Ukraine.

Keywords: emergency, disaster assessment, personality styles, cognitive, emotional and behavioral styles, experts state Paramilitary Mountain Rescue Service of Ukraine.